

Тамара Раковић

Бања Лука

taki.rakovic@gmail.com



УДК 94(497.15)„1905/1918“ (048.83)

DOI: 10.7251/SIC2306195R

ТАЈНА ЂАЧКА ДРУШТВА

(Боривоје Милошевић, Тајна Ђачка друштва у Бањолучкој реалки 1905–1918, Бања Лука: Удружење архивских радника Републике Српске и Архив Републике Српске, стр. 189)

У издању Удружења архивских радника Републике Српске и Архива Републике Српске објављена је 2022. године монографија *Тајна ђачка друштва у Бањолучкој реалки 1905–1918*, аутора Боривоја Милошевића. Како сам аутор пише у уводној ријечи, младобосанска генерација представљала је чест предмет политичких манипулација и злоупотреба, те је један од главних разлога писања овог дјела био покушај да се поједине недоумице и непознанице разријеше, те да се необјављена историјска грађа изнесе на свјетлост дана. Иако су главна тема ове монографије тајна ђачка друштва у Бањој Луци, аутор је успио да прикаже и ширу друштвено-политичку ситуацију која је допринијела развоју револуционарног расположења међу млађим генерацијама окупираних Босне и Херцеговине.

Композиционо посматрано, књига је подијељена на 13 целина, али када се изузму предговор, закључак, списак извора и литературе, индекс имена, те прилог који представља писану верзију предавања Милана Јанковића, свједока и учесника догађаја који су тема монографије, остаје осам поглавља: 1. „Бања Лука током аустроугарске управе“ (9-19), 2. „Оснивање

и рад Реалке до 1914. године“ (21-33), 3. „Нараштај побуњених анђела“ (35-44), 4. „Једно стабло са три гране“ (45-83), 5. „Бања Лука после атентата у Сарајеву“ (85-97), 6. „Истрага и суђење“ (99-113), 7. „У рату“ (115-141) и 8. „Ослобођење“ (143-153).

У првом поглављу аутор у највећој мјери говори о корјеним политичким, демографским и друштвено-економским промјенама у Бањој Луци након аустроугарске окупације 1878. године. Међутим, и поред опште урбанизације и развоја који је аустроугарска управа донијела Босни и Херцеговини, Монархија је и даље водила специфичну економску политику којом је кочила развој домаће привреде и држала покрајине у полуколонијалном статусу, што је код њиховог становништва, поготово код младобосанске генерације, изазивало револт и отпор.

Као и за прво, и за друго поглавље се може рећи да представља увод у главну тематику ове монографије. Оно се бави стањем школства прије доласка Аустроугарске и његовим развојем по доласку окупационих власти. Монархија је више пажње посвећивала средњем него основном образовању, а због неповјерења у оданост домаћег становништва школовање на другом степену је било строго контролисано, док је само отварање нових гимназија представљало значајан политички догађај. Гимназија у Бањој Луци била је основана 1895. године. Милошевић у овом поглављу износи одређене податке о овој школи, о радовима на њој, њеним директорима, наставницима и ученицима, наставном програму, и уопште њеном функционисању. Занимљив податак представљају професори родољуби за које се каже да су разумијевали стремљења омладине, да су јој помагали и штитили је када је она својим политичким дјеловањем долазила у сукоб са школским прописима и властима.

У трећем поглављу, које по узору на Иву Андрића носи назив *Нараштај побуњених анђела*, аутор говори о омладинском покрету познатом под називом Млада Босна, и о политичким и економским условима у Босни и Херцеговини који су довели до његовог бујања. Као важну чињеницу наводи и то да је већина средњошколаца била поријеклом са сиромашног и запушеног села, које је под аустроугарском окупацијом највише пати-

ло, и да су због тога са собом носили „инстинктивни осјећај за социјалну правду“. Износећи ставове ондашње омладине, аутор говори о њиховим узорима, али и о догађајима који су омладинска друштва, у почетку првенствено литерарног карактера, претворила у револуционарне организације. Као пресудне догађаје наводи анексију Босне и Херцеговине 1908. године, атентат Богдана Жерајића 1910. године и побједу Србије у Балканским ратовима.

Четврто поглавље се детаљно бави бањолучким ђачким удружењима, њиховим оснивањима и гашењима, те свеукупним дјеловањем. Милошевић међу специфичностима Бањолучке револуционарне ђачке организације наводи политичко-културну заоставштину Петра Кочића и његовог листа Отаџбина и подршку појединих професора Реалке који су били истакнути југословенски родољуби. Прва ђачка друштва у Бањој Луци, хрватски *Препород* и српски *Његош*, основана 1905. године, нису била дугог вијека. Замијенила их је *Слобода* 1906. године. Она је дјеловала до априла 1914. године када ја замијењена тајним средњошколским друштвом *Југославија* чији циљ је био борба за уједињење Југословена и стварање заједничке државе Срба, Хрвата и Словенаца. *Југославија* није успјела да остави дубљи траг јер је само два мјесеца након свог оснивања била угашена у вртлогу драматичних догађаја који су услиједили послје Сарајевског атентата.

Сљедећа три поглавља баве се ситуацијом насталом након Сарајевског атентата. Службене власти су повеле рат против српске културе, те је почело систематско уништавање српске интелигенције, искорјењивање ћириличног писма и маргинализација Православне цркве. Једна од главних посљедица је била и темељна реорганизација школског система који је убудуће требало да производи грађане лојалне Бечу. У складу са овим убрзо су почела и хапшења, а међу првима су хапшени ђаци Реалке. Током 1915. вођено је више судских процеса против ђака оптужених да су радили на остваривању српског и југословенског уједињења, а први велики ђачки судски процес вођен је у Бањој Луци од марта 1915. године. Милошевић износи податке о групи од 35 оптужених ђака и професора који су тада из-

ведени пред суд. Пошто Земаљска влада није била задовољна благом пресудом, суђење је поновљено у Травнику исте године, а донесене пресуде су биле знатно оштрије. Неколико мјесеци касније у Бањој Луци је почео још један судски процес против српских интелектуалаца, тзв. Бањалучки велеиздајнички процес. Описујући га, аутор наводи како су и ђаци Велике реалке јавно исказивали своје симпатије према затвореницима, те су власти биле приморане да предузму мјере како би се спријечила масовнија окупљања средњошколаца. Ни строге казне које су укључивале и трајно искључење из свих школа у Босни и Херцеговини нису могле сломити дух отпора који је постојао међу ђацима Реалке, који су настављали да показују свој презир према бечким властима. Поред свих ратних тешкоћа у таквом духу је дочекано и ослобођење, којим се бави посљедње поглавље ове монографије.

Узев у цјелини, монографија *Тајна ђачка груштва у Бањолучкој реалки 1905–1918* представља значајан допринос историји Бање Луке и додатно расвјетљава феномен Младе Босне. Кориштење објављене и необјављене историјске грађе, поготово успомена и сјећања савременика и чланова тајних ђачких друштава, даје посебну аутентичност овом дјелу и у великој мјери олакшава разумијевање ондашњих младих, револуционарних генерација. Мноштво слика које приказују разне бањалучке локације и портрете истакнутих личности које се спомињу у тексту служе истом циљу. Књига је прегледна и темељна у обради изабране теме, те научно утемељена, што се може видјети из исцрпног научног апарата. Иако се почетна поглавља у суштини не баве тајним ђачким друштвима, она су неопходна ради стварања шире друштвено-политичке слике о стању које је довело до њиховог стварања. Када је ријеч о историји младобосанског покрета, ова књига није јединствена и представља само једну у низу студија о овој тематици, међутим, њен локални карактер даје јој на значају и представља битан прилог историји самог града.